

Төөгүзүн билбеске, т**р**р, т*р*л*н билбеске, түрээр.

- 1.САЛДЫНМААН ҮЖҮКТЕРНИ КИИРИП ТУРГАШ,
ҮЛЕГЕР ДОМАКТЫ ТУРГУЗАР.
2. ООҢ УТКАЗЫН ТОДАРАДЫР.
3. ДОМАК КЕЖИГҮННЕРИНГЕ САЙГАРАР.

**Төрөл сөстөр -
төрөл кижилер.**

Хыналда айтырыглар.

- ❖ ТӨРЕЛ СӨСТЕР ДЕП ЧҮЛ? ЧИЖЕКТЕРДЕН АЙТЫНАР.
- ❖ ДАЗЫЛ ДЕП ЧУЛ?
- ❖ СӨС   КАНДЫГ   КОЖУМАКТАРДАН
ТУРГУСТУНАРЫЛ?

Дараазында одуругларда сөстөрнүн кайызы артыгыл, чүгө?

1. ДАЗЫЛ, ДӨС, КОЛ СӨС, КОЖУМАК.
2. УЛУГ СЕК, БИЧЕ СЕК, КЫЙГЫРЫГ ДЕМДЭЭ, ИЙИ СЕК, ЧҮВЕ АДЫ.
3. ЧУРТ, ЧУРТТАКЧЫ, ЧУРТТУГ, ЧУРТТААР, ЧУРТТАР.
4. АВАМ, ДААЙЫМ, УГБАМ, НИКОЛАЙ, КЫРГАН-АЧАМ.
5. ФОНЕТИКА, ЛЕКСИКА, СӨС ТУРГУЗУУ, «ӨДҮГЕНДЕ ЧАЙЛАГ».

Бодунну хынан!

1. ДАЗЫЛ, ДӨС, **КОЛ СӨС**, КОЖУМАК.
2. УЛУГ СЕК, БИЧЕ СЕК, КЫЙГЫРЫГ ДЕМДЭЭ, ИЙИ СЕК, **ЧҮВЕ АДЫ**.
3. ЧУРТ, ЧУРТТАКЧЫ, ЧУРТТУГ, ЧУРТТААР, **ЧУРТТАР**.
4. АВАМ, ДААЙЫМ, УГБАМ, **НИКОЛАЙ**, КЫРГАН-АЧАМ.
5. ФОНЕТИКА, ЛЕКСИКА, СӨС ТУРГУЗУУ, **«ӨДҮГЕНДЕ ЧАЙЛАГ»**.

Онаалгалар:

1. Алдарлыг, тайгалар деп сөстөрнүн төрөл сөстөрүн бижиир.

2. Хөлдүң, көрүнчүк, чаражы деп сөстөрнүн тургузуун сайгарар.

Биче дүгүш хиреде алдарлыг Азас хөлдүң чаны-биле эрттивис. Эрик дургаар хөлде көрүнчүктелип турар бедик ак-көк соңгаларлыг кончуг чараш бажыңнар тур. Тайгалар аразында чаттылдыр чыдыпкан улуг хөл. Суунун арыы дээрге мөнгун суу дег кылан көстур. Азас көрүнчүк ышкаш чараш хөл чорду.

Темазы:

**ИВИ МАЛДЫҢ
ОНЗАГАЙЫ.**

Сорулгазы:

- Монгуш Эргептин «Өдүгенде чайлаг» деп тоожузун номчуур.
- Ивиниң өске азырал малдардан ылгалын тодарадыры.

Сорулганы чедип алыр дээш, дараазында ажылды кылган:

- М. Эргептин «Өдүгенде чайлаг» деп тоожузун номчаан.
- Словарь ажылын кылган.

АЖЫЛДЫН ТУРГУЗУУ:

- Киририлде. Монгуш Эргептин «Өдүгенде чайлаг» деп тоожузунун кол утказы.
- 1-ги эге. Иви малдың эр-кызының, харназынының аайы-биле аттары.
- 2-ги эге. Ивиниң чиир чемнери.
- Туннел. Ивиниң кижиге ажыктыы.
- Ажыглап номчаан материалдар.

Кол утказы:

ХООРАЙ ЧУРТТУГ ӨӨРЕНИКЧИ ООЛДУН ТОЖУГА ЭРТТИРГЕН СОЛУН ДЫШТАНЫЛГАЗЫН БИЖЭЭН. ӨНЕР-ООЛ ТОЖУНУН КААС-ЧАРАЖЫН МАГАДААН, ЫНДА ЧУРТТАП, АЖЫЛДАП ТУРАР КИЖИЛЕРНИН ЭРЕС-КЕЖЭЭЗИН ДӨЗЕП АЛЫКСААН, ИВИ МАЛ ДУГАЙЫНДА ХӨЙ ЧАА ЧҮҮЛДЕРНИ БИЛИП АЛГАН.

Ивининц даштыкы хевири:

- Бажын каастаан шыргай хүрен мыйызы дээрге мунган кижинин арнын безин дуглай бээр, ушкан дыттын дазылдары-ла.

Ивинин даштыкы хевири:

- өргөннер дег быжыг узун буттарлыг, кулузун дег кыландыржып турар суук дуктерлиг, хоюг кара карактарлыг, хачыланып турар узун кулактарлыг, ан ышкаш ак таннарлыг мал.

Ивилер эр, кызынын,
хар-назынынын аайы-биле
тускай аттарлыг:

МЫНДЫ - КЫС ИВИ.

ЭДЕР – БУГА, ЭР ИВИ.

АНАЙ - ЧАШ ОГЛУ.

ЧАРЫ – ЧАЗАП КААН ЭР ИВИ.

ДӨНГУР – ИЙИ ХАРЛЫГ ИВИ.

ТАСПАН – БИР ХАРЛЫГ ИВИ.

Ивинин чиир чемнери:

ИВИЛЕРНИН ЧИИР ЧЕМНЕРИ БАЗА ОНЗАГАЙ, ОЛАР
ӨСКЕ МАЛДАР ЫШКАШ АЗЫ АННАР ЫШКАШ
АКСЫНГА ТАВАРЫШКАН-НА СИГЕННЕРНИ ЧИЙ
БЕРБЕСТЕР. ӨДУГЕН ТАЙГАЛАРЫНДА СУТ ДЕГ АККЫР,
ХӨВЕН ДЕГ ХОЮГ *ШУЛУН* ДЭЭР ЧИНГИС ОБТТАР БАР.
ЧЫМЧАК УЗУН САРЫГ *ЧААТТАРНЫ* БАЗА ААЖОК
ХОПТАКТАНЫП ЧИИР. *ЧЕКПЕГЕ* МЫРЫНАЙ КОНЧУТ.
ЧАА УНГЕН *КӨК СИГЕННЕРНИ*, *БҮРҮЛЕРНИ* БАЗА
ОБТТААР-ЛА.

Ивинин кижиге ажыктыы:

- Сонгу чук чону ивилерни колдуу-ла шанактап ажыглаар улус чуве-дир, а бис шанактавас, чуък чудурер болгаш боттан мунар бис.
- Кижичер-черинге мунуп чоруурга, сын-тайгагадаа, улуг харга-даа, малгаш-тулаага болгаш сугчарга-даа тура душпес, шыырак, мунуп чорда, дош-довунчук дивес, ак сагыштыы мырынай кедергей мал-ла болгай.
- Дыны-биле балдырлай баглааш, оъткарыпкаарга, каш-даа хонуктарда оон ыравас, олаагала ээзин манап оъттап турар.

АЖЫЛДЫН УЖУР-ДУЗАЗЫ:

ИВИ МАЛДЫН ДУГАЙЫНДА ТАНЫШКАН.

ЧАА СӨСТЕР-БИЛЕ ТАНЫШКАН.

ООН КИЖИЛЕРНИН АМЫДАРАЛЫНГА УЖУР-ДУЗАЗЫН ИЛЕРЕТКЕН.

Ажыглаан номнар:

1. МОНГУШ ЭРГЕП. ОДУГЕНДЕ ЧАЙЛАГ. КЫЗЫЛ – 1994.
2. КЫСКА ОРУС-ТЫВА СЛОВАРЬ. КЫЗЫЛ – 1994.

Темазы:

ШИНЧИЛЕКЧИ.

Сорулгазы:

- Монгуш Эргептин «Одугенде чайлаг» деп тоожузун номчуур.
- Иван Алексеевич дээрге кымыл деп айтырыгга харыылаар.

Иван Алексеевич

ЭРГИЛЕЙ БЕРГЕН ХУРЕН КОСТЮМНУГ,
ШОКАРЛЫГ БОДУУН ЧУВУРЛУГ, УЗУНУ-ЛА
ААЖОК КИЖИ.

АЛДЫННАЛЧАК ХООЛУГ КАРАК ШИЛДИГ,
УЛУГ АПАРГАН САРЫГ КИЖИ. ЧЫКПАК АЪТ
БОЛЗА, ТААРЫШПАС БООР, БУТТАРЫНЫН
УЗУНУ КОНЧУГ, ЧАГЫЛАР-ЛА.

Иван Алексеевич

ЭРТЕМДЕН. ЛЕНИНГРАДТАН КЕЛГЕН.

ТОЖУНУ ООРЕНИП ЧОРУУР.

АН-МЕН БОЛГАШ ЯНЗЫ-БУРУ КУШТАР
ЧУРУККА ТЫРТТЫРЫП АЛГАН, ОЪТ-СИГЕН-
ДАА ЧЫЫП АЛГАН ЧОРУУР.

ТЫВАДА ОН УШ ЧЫЛ АЖЫЛДАП ТУРАР.

Иван Алексеевич мынча деп турар:

«МЫНДА ОН-ОН ХЕВИРЛЕРНИН ЯНЗЫ-БУРУ
ДИРИГ АМЫТАННАРЫ БАР.

ХАРЛЫГ КАВКАЗТЫН ЭН УЛУГ АРААТАНЫ
БАРС-ДАА МЫНДА БАР.ТЯНЬ-ШАНЬНЫН ТЕ-
ЧУНМАЛАРЫ-ДАА, СОНГУ ЧУКТУН ЭН БИЧЕ
АМЫТАНЫ ЛЕММИНГИЛЕР-ДАА МЫНДА БАР.

Иван Алексеевич мынча деп турар:

СИЛЕРНИН КОРУП ТУРАРЫНАР КАШ-КАШ ЧУС
УЛУГ-БИЧЕ КУШТАРДАН АНГЫ МЫНДА
МЫЙЫСТЫГ ХАМНААРАКТАР БАЗА БАР. ИЙИ
МЕТР УЗУН ЧАЛГЫННАРЛЫГ КУЧУТЕН
ЭЗИРЛЕРДЕН ЭГЕЛЭЭШ, КАНДЫГ КУШТАРНЫ
МЫНДА ЧОК ДЭЭР!

Иван Алексеевич мынча деп турар:

БУДУНАР АДААНДА ЧЫДАР САРЫГ
ЧЕЧЕКТЕРЛИГ ОЪТТУ ТЫВАЛААРГА УЛУГ-ОЪТ,
ОРУСТААРГА АЛДЫН ДАЗЫЛ ДЭЭР. ЕВРОПАГА
БОЛЗА МОНУ КИЖИ НАЗЫДА-ДАА ТЫППАС.
ООН ХАНДЫЗЫ КИЖИНИ СЕРГЕДИР, КУШ-
ШЫДАЛ КИИРЕР КОНЧУГ ШЫЫРАК ЭМ.

Туңнел:

- ❑ ТОЖУНУН БАЙЛААНДА КЫЗЫГААР ЧОК!
- ❑ ЭЪМ ОБТТАРНЫ ЧЫЫР.
- ❑ ӨСКЕ-ӨСКЕ ХЕВИРЛЕРНИН ЧАА-ЧАА ДИРИГ АМЫТАННАРЫ, ОБТ-СИГЕННЕРИ ТЫПТЫП КЭЭП-ЛЕ ТУРАР.
- ❑ ОЛАРНЫ ШИНЧИЛЭЭР.
- ❑ ИВАН АНДРЕЕВИЧНИ ДӨЗЕП САЛГААР.

Айтырыглар	Харыыларнын вариантылары
Чангыс дазылдыг сөстөр дээрге	<ol style="list-style-type: none"> 1. Антонимнер- 3 2. Кол сөстөр - 7 3. Төрөл сөстөр - 9
Сөстун дазылынга чаа утка киирер кезээ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дөс - 7 2. Укталган дос - 3 3. Чогаадылга кожумаа - 9
Арын, сан, падеж, хамаарылга, уе хевирин тургузар сөстун кезээ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Өскертилге кожумаа - 9 2. Укталбаан дос - 3 3. Дазыл - 7
Сөстун өскертилге кожумаа чок кезээ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кожумак – 3 2. Дөс – 9 3. Дазыл - 7

Бодунну хынан!

9999

Онаалга

Мергежилге 268, арын 106.

